Változó családmodellek és családi szerepek

MI JÓ A GYEREKNEK? MI JÓ A SZÜLŐKNEK?

Honnan indulhat el az igazi, immanens változás, változtatni akarás a családi szerepfelfogásban? A tudomány igazolja, hogy a gyerekeknek éppúgy szüksége van az apára is? Az apák és civil szerveződéseik érdekeikért és jogaikért küzdenek? Az apákhoz csatlakoznak az időközben emancipálódott nők, anyák és gyerekek? A társadalom átszervezi időbeosztását, igényel bizonyos szolgáltatásokat és szemléletváltást, ami szabályozási feladatává teszi a helyi, regionális, országos intézményeknek a korszerű családi élet és szülői szerepek gyakorlásának garantálását? Az EU és a nemzetközi szervezetek kompetensen irányelveket, nyilatkozatokat és egyéb betartandó dokumentumokat fogadtatnak el a tagországokkal? Vagy éppen a feje tetejétől indulhat el a változás? Ami az utóbbi évtizedben érzékelhető, az egy –focinyelven szólva – egészpályás letámadásnak minősül, hiszen a felsoroltak egymással párhuzamosan és egymást inkább erősítve, mint gyengítve hozták lendületbe és tartják napirenden a témát.

SZEREPKONFLIKTUSOK, OSZLÓ SZTEREOTÍPIÁK

Ha a tünethordozó gyerekekből indulunk ki, lassan közismertként fogadhatjuk el, hogy soha ennyi tanulási és viselkedési zavarral küszködő gyerek, stresszes, depressziós fiatal nem volt, vagy nem regisztrálták őket. De Németországban már a kutatások alátámasztják azt is, hogy a nagyon korán függetlenségre ítélt kisbabák is sokat sírókká, rossz étvágyúakká és stresszesebbekké váltak, mint a korábbi generációk csecsemői. A szülők egy része egyre távolságtartóbban bánik gyermekeivel: instruálnak és beszélnek simogatás és ölbevétel helyett, játékot adnak jelenlét helyett. És ez mára nemcsak az apákra igaz. A gyermek későbbi lelki teherbírása szempontjából viszont meghatározó – és ezt számos vizsgálat igazolja –, hogy a szülők mit és hogyan tesznek az első hónapokban, években.

Mi lehet a jelenség hátterében: szerepkonfliktusok? Hiányzó vagy érvénytelen minták? A társadalomtudósok, a szociálpszichológusok és pszichológusok között akadnak olyanok, akik a magyar lakosság – elsősorban a férfiak – korai halálozásáért is több más ok mellett végső soron a női és a férfi szerepekben bekövetkezett változásokat okolják. A C. Molnár Emma pszichológus által szervezett tavalyi női Akadémián a sokak körében népszerű dr. Ranschburg Jenő pszichológus például a férfi és a női szerepek változásáról, illetve e változások társadalmi méretű mentálhigiénés következményeiről szólva kifejtette, hogy a hagyományos, úgynevezett női és férfi szerepekben történt változások mára tisztán érzékelhetőek, mert a férfias tulajdonságnak tartott határozottságot, keménységet, „rámenősséget", sőt a kezdeményező viselkedést is egyre gyakrabban látjuk megjelenni női magatartásformaként. A nők ugyanis egyre gyakrabban jelennek meg a férfiak riválisaiként az élet számos területén. Azzal, hogy a nők az otthonukból kiléptek a küzdőtérre, az egzisztenciális előnyök fejében feladták a védettségüket, másképpen váltak kiszolgáltatottá. A pszichológus szerint sok nő egyszerre próbál kint is és bent is lenni, így sem munkaerőpiaci résztvevőként, sem a biológiai örökségül kapott, megerősített és hagyományosan elvárt anya- és társszerepben nem képes helytállni. Vajon most már az apák riválisai lesznek az anyáknak a gyermekgondozásban is? Ez folyamatos frusztrációt jelent. Sokak szerint soha ennyi aktív korú depressziós nő nem volt, mint az utóbbi években, és a fiatal anyák többségénél – a gyerekgondozás ideje alatt – menetrendszerűen megjelenik az úgynevezett gyesneurózis, ami mögött sokféle ok húzódik, a szülői felkészületlenség, szegénység, izoláció, napközbeni mama-gyerek program vagy gyerekfelügyelet hiánya, vágyakozás a felnőtt közösségbe, munkavégzésre stb., amikről ma alig esik szó, és kevés a jó válasz. Emellett pedig lehet egy kispapa is depressziós, elégedetlen.

A CSALÁD ÉS EGYÉB ÁLLATFAJTÁK

A sajnálatosan félreértelmezett rivalitás és kialakuló „versenyhelyzet" rengeteg belső feszültséggel járhat a nők és férfiak számára egyaránt, különösen, ha saját családjukban nem kaptak az alternatívára semmilyen mintát, ha saját életüket és családi kapcsolataikat is folyamatos versenyhelyzetként élik meg. Márpedig a nők aktiválása a családon kívüli frontokon óhatatlanul magával hozza azt, hogy a férfiaknak a családi életben kell nagyobb szerepet vállalniuk – és ez nem versengő szerepek kérdése. Ugyanakkor az apák aktivitása önmagában érték és fontos a gyerek számára, nem elsősorban azért, mert a nők házon és családon kívüli aktivitása megnőtt. Ha ezt a társadalom több szinten – jogi keretek, szociálpolitika, médiakampány, kisgyerekeseknek nyújtott szolgáltatások stb. – nem támogatja, értéktelen területnek, alacsony presztízsű elfoglaltságnak tekinti, ez szerepvesztéssel, szerepzavarral és az „anyaszívű" címkével járhat – amit ma még kevesen vállalnak fel büszkén. Ezt a „karriert" is el kell fogadtatni mind az érintettekkel, mind a közvéleménnyel, ami hiteles és jó példák nélkül nem fog menni. Eleve téves ezt versenyhelyzetnek tekinteni, ami mindkét nem vonatkozásában olyan kommunikáció kialakításához vezet, ami a mai nemzetközi trendekbe egyáltalán nem illeszkedik: megmerevíti a szerepeket, degradálja az otthon töltött időt ahelyett, hogy más dimenziót adna a feladatok megosztásában, és kárt okoz az egyénnek, családnak, közösségnek. A családi élet nem túlélőtúra, nem is versenypálya, hanem folyamatos egyeztetés, megbeszélés mentén kialakuló együttélés, főszereplői a benne lévők, a maguk hozott és befolyásolható, változó mintáival, egyéni és közös szükségleteikkel, tapasztala-

taikkal, ambícióikkal stb. Mint egy egyetemi előadásban[1] idézett 10 éves kislány mondta:

- *„A család gyűjtőfogalom. Különböző emberekre vonatkozik, akiknek ugyanaz a vezetéknevük, de erről nem tehetnek."*

Nagyon pontosan fejezi ki ez a definíció azt, amit a család jelent valamennyi elemében. És ha a mozaikcsaládokra gondolunk, még a vezetékneveknek sem kell feltétlenül ugyanannak lenniük. Ismert, hogy egyes kultúrákban más és más elképzelések élnek arról, hogy kik alkotják a családot, és mi a feladatuk. Sokféle család létezhet, együttélések házasság nélkül gyerekekkel, újraegyesült családok, mozaik-, töredék- vagy egyszülős családok, gyermektelen párok, kommunák, gyermektelen vagy gyermeket nevelő homoszexuális párok, nevelő- és örökbefogadó családok. Közös bennük, hogy noha csak részben választják egymást, mégis – többféleképpen is – összetartoznak.

A szakirodalom mára letisztult abban a tekintetben, hogy a család – még a leginkább elterjedt nukleáris családmodell – sem zárt rendszer, nyitott a környezetére, folyamatos változásban van, reagál a hatásokra, és a családból jövő belső ingerekre, történésekre is. A hatások rezonálnak, vagy ellentartanak, de mindenképpen érintik a család életét.

A család betölt funkciókat, részben evidens módon, de mindenképp állandó változásban, megfelelve az adott kihívásoknak. Többféle osztályozás létezik, többféle szempontrendszer érvényes lehet, éppen ezért a funkciók nehezen összemérhetők, bár bizonyos értelemben természetesen egy részük állandósulhat, más részük megerősödhet, vagy gyengülhet, esetleg teljesen elhalhat, elértéktelenedhet.

A család egyik legfontosabb funkciója a biológiai-reprodukciós funkció a társadalom és az egyén szempontjából a túlélést, a demográfiai utánpótlást biztosítaná, de mint köztudott, a magyar családok esetében jellemző, hogy csekély a gyermekvállalási kedv, alacsony a születések száma. Mint egy közelmúltban készült tanulmány[2] utal rá, a nemzetközi trendekhez hasonlóan hazánk felnőtt népességének 27%-a ma már elfogadhatónak tartja, ha egy pár gyermek nélkül szándékozza leélni az életét, ami lényeges változás a tíz évvel ezelőtt mért 3%-hoz képest. A tanulmányban hivatkozott kutatás azt is kimutatta, hogy a 25 évnél fiatalabb nők 10%-a, a hasonló korú férfiak 15-20%-a tervezte tudatosan gyerektelenül leélni az életét. Ugyanakkor, mint a Tűsarok meddőségi helyzetjelentésében[3] olvashattuk, „a *statisztikai adatok szerint 2005-ben Magyarországon mintegy 300.000 embert érint a meddőség problémája, azaz minden 9. pár meddő. Ez a szám – egyelőre szakmai felmérések hiányában csupán a tapasztalati megfigyelésekre alapozva - növekvő tendenciát mutat. A magyarországi népesedési folyamatokra vonatkozó adatok az európai országok rangsoraiban a középmezőnyben helyezkednek el.*

A hazai népesedéspolitika a gyermekvállalásra, családtervezésre való felkészítést, és ezzel összefüggésben a meddőség problémájának kezelését állami és civil hozzájárulással megvalósítható feladatként tűzi ki. 2005 nyarán az Országgyűlés abszolút négypárti többséggel elfogadta a meddőséggel kapcsolatos problémák átfogó kezelésére vonatkozó intézkedési terv kialakításáról szóló országgyűlési határozatot. A magyarországi meddőségtörténet életében ez a lépés mérföldkő jelentőségű, hiszen ettől az időponttól kezdődően a meddőség ügye hazánkban pártpolitikailag semleges, nemzeti üggyé lépett elő. Ettől azonban nem változott semmi, ma is komoly ellenállást vált ki minden olyan törekvés, hogy a gyerekek egészen kicsi koruktól test tudatosak legyenek, és megfelelő módon ismereteket kapjanak az önismeretről, önazonosságról, szexualitásról, családi szerepekről."

A gyermekvállalási kedv és képesség tehát csökkenőben van, ez világviszonylatban természetesen nem mindenütt érvényes. Az elemzők például az Egyesült Államokban második bébiboom-ról beszélnek. 2006-ban közel 4.3 millió gyermek született, ami a második világháború óta a legmagasabb szám.

Vannak biológiai szempontból nézve sajátos emberi motívumaink: mint *Maslow motivációs elmélete*[4] is rámutat, a személyiség fejlődésének alapjait szinte első helyen a jó családi környezet biztosítja. Ebből magyarázhatóan az emberi szükségletek piramisának alapját az élettani, biológiai szükségletek adják, majd ezekre épülve, velük szoros összefüggésben és optimális esetben jól működő családi környezetben épül ki és szilárdul meg az ember biztonságérzete, odatartozás-érzése, a ragaszkodás és az érzelmek.

Az irodalom hagyományosan szorosan ide, a biológiai funkcióhoz kapcsolja a nemi szerepek elsajátításának megalapozását is. Eszerint a gyermek p*szichoszexuális fejlődés*ének alapjait megadják a szülők nemi mintái és viszonyuk egymáshoz. Ezért is lényeges a minták minősége.

A gazdasági funkció lényegében mára annyit jelent, hogy a család *jövedelmi közösség*, egyfajta sajátos munkamegosztás színtere.

A család alapvető funkciója az érzelmi szükségletek kielégítése is. A gyermeknek tehát elsősorban jó kapcsolatra van szüksége elsődleges gondozójával - az anyjával többnyire - a környezetével ahhoz, hogy nevelése hatékony, sikeres legyen. De milyen is ez a jó kapcsolat? Milyen minőségűnek kell lennie ahhoz, hogy betölthesse szerepét a kommunikációban, nevelésben? A gondoskodás, melegség, az impulzusok iránti fizikai és lelki igényeket megbízhatóan ki kell elégíteni a kezdetektől, de hogy pontosan miként, az kultúránként ma is változó.

Mint a GEO magazin beszámol róla[5], Heidi Keller gyermekpszichológus évek óta vizsgálja, hogy a világ különféle kultúráiban hogyan bánnak az anyák és apák a gyerekükkel, milyen ideológiákat vagy viselkedésmintákat követnek, a különböző nevelési stílusok hogyan hatnak a gyerekre: lelkére, énképére és társas viselkedésére. Kutatásában az afrikai anyák számos – Európában szülők iskolájában kifejezetten tanított, bátorított, mert helyesnek vélt – módszert, gesztust értetlenül fogadnak, de egészen más arányban használnak verbális és testi kontaktusos kommunikációt is. A törődést és szeretetet elsősorban a gye-

1 Forrás: http://www.szote.u-szeged.hu/psych/pdf/ment6.pdf
2 FIONA: „Férfibeszéd: családról és munkáról"
3 Forrás: http://www.tusarok.org/rovatok/cikk.php?id=759

4 Theory of Motivation, 1943
5 Johanna Romberg: Mi a jó a gyereknek? GEO 2007. október, 44. o.

rekkel testi közelségben töltött időben, a szülő jelenlétében mérik. Altatás, külön alvás, kötött etetési idők – csecsemőknél és kisgyermekeknél ismeretlen fogalmak. Ezzel szemben az európai és amerikai szülők jellemzően kiváratják a gyerekkel, hogy felvegyék, megetessék őt, inkább adnak neki játékszert, mint érintést, testi közelséget, egészen kicsi korban elkülönítik gyermeküket. A vizsgálatba bevont anyukák nagyobbrészt nem tudatosan csatlakoznak egyik vagy másik nevelési iskolához, de lényegében két modell íratlan szabályai uralkodnak: a cikkben függetlenségorientáltnak, illetve közösségfüggőnek elnevezett irányzatokról van szó, amelyek láthatóan különbözővé teszik a gyerekeket. A szülők tudatosan vagy tudattalanul azokat a személyiségjegyeket fejlesztik ugyanis, amelyekkel gyermekük az adott társadalomban elismert, boldog, sikeres lesz, és minden, a gyermek nevelése során hozott döntésük, választásuk árulkodik értékrendjükről, emberképükről és közösségi prioritásaikról is – összegzi a cikk a tanulságokat.

A család funkciói közé sorolható szociológiai szempontból *a társadalmi státusok, réteghez tartozások újratermelése*, amely neveléssel, szocializációval, értékátadással valósul meg.

A család erőteljesen befolyásolhatja azt is, hogy tagjai hogyan tudnak érvényesülni. Ennek a családi feladatnak a profilja talán a leginkább változásra, adaptálódásra késztetett, hiszen e tekintetben nagyon felgyorsult a világ, nagyon sokváltozós az egyenleg, és a család mellé több szereplő beléphet kompenzáló elemként.

Hagyományosan fontos funkciója a családnak *a betegek, rászorulók ellátása és az öregekről való gondoskodás,* ami szintén erőteljesen változik.

Az értékközvetítő, kulturális funkció ma az egyik legvitatottabb területté vált, hiszen a családok jelentős része nem tájékozódik megfelelően, nem jut rá energiája vagy pénze, hogy elérje azokat a forrásokat, amelyekkel biztosíthatná ezt, és különösen, mivel a szűkebb tágabb környezet nagyon sokféle mintát jelent, szemben a korábbi évszázadok kisközösségi homogenitásával, lassú változásával. Kevés a kapaszkodó, a biztos pont, nincsenek garanciák a választásainkra, a világ kinyílt, a befogadás korlátaival és az élmények feldolgozásával meg kell küzdenünk felnőttként és gyerekként egyaránt. A család mellé felsorakoznak olyan véleményformáló eszközök, amelyek hatása, a közvetített értékek és utak gyakori belső családi konfliktusokat, identitásproblémákat eredményezhetnek, a másodlagos szocializáció hagyományos színtereinek szerepe is folyamatosan módosul.

A család kulturális légkörét nagymértékben meghatározza a szülők foglalkozása, iskolai végzettsége, tagjainak szellemi igényei, a családi tradíciók, az otthoni légkör, a kommunikáció minősége, a család ambíciói, az érzelmi harmónia vagy ezek hiánya, és a körülöttük lévő közösség elvárásai, támogatása vagy elutasítása.

A másik legellentmondásosabb funkció a *családtagok életének külső irányítása és ellenőrzése*. Ennek hátterében a szakemberek generációs szakadékot, életforma- és ritmuskülönbségeket és szerepfelfogás-változást látnak, és a legtöbb szülők iskolájában megfogalmazott probléma is az, hogy a szülők nem képesek részt venni gyermekük életében, helyettük a kortársak, és a tömegkommunikáció befolyásol, miközben gyakran a legalapvetőbb segítséget sem kapják meg a tájékozódáshoz, túléléshez a megfelelő intézményektől, szakemberektől.

Mindezekből is jól látszik az, hogy a szocializációs, nevelési funkció, a személyiségformálás családi helyzetének elsődlegessége és kizárólagossága is jelentősen megváltozott, a gyermeknek az együttéléshez és beilleszkedéshez szükséges szabályokat, magatartási és szerepmintákat elsősorban és stabilan a családban kellene elsajátítania, erre épülhetne a családon kívüli nevelés, és ez működhetne iránytűként a sodrásban. Ha ebben zavar támad, nagyon nehéz kompenzálni és érvényes, közvetíthető szerepmintát nyújtani – máshol.

A család támogató rendszerű csoportosulásként is értelmezhető, és ha van ma érvényes családfunkció-meghatározás, akkor ez biztosan az. Az ilyen csoportosulásokat többek között markánsan jellemzik az egyéni elvárások és teljesítmények, sajátosságok figyelembevétele, a nyílt kommunikáció, a személyes szükségletekre való érzékenység, a saját erőforrások mozgósítása és az erőviszonyoknak megfelelő feladatmegosztás. A családnak éppen ezért óriási jelentősége van a támogatásban. Caplan szerint[6] a család a világra vonatkozó információk gyűjtőhelye és terjesztője, visszacsatoló és útmutató rendszer, a világról kialakuló kép, az életfilozófia forrása, segít a problémák megoldásában, gyakorlati és konkrét segítség forrása, a pihenés és regenerálódás színtere, referencia- és kontrollcsoportként hat, az érzelmi teherbírást fokozza, és az identitás-önértékelés forrása.

A támogató funkciók e modellen akkor működnek hatékonyan, ha a családtagok felelősséget éreznek egymásért, elfogadják ezt a fajta kontrollt, a kapcsolatok kölcsönösségen alapulnak, és a kommunikáció nyílt, a mikromiliő, azaz a család és a tágabb közösség harmonikusan illeszkedik.

Mint egy 2006-ban megjelent pedagógiai kiadvány[7] is megerősíti, a család mint csoport, közösség, szerkezet akár történelmi, néprajzi, jogi vagy szociológiai értelemben nézzük, folyamatosan formálódó, változó rendszer. Nem a család válságáról van szó – egyedül az ún. konzervatív, rigid családmodell válságát regisztrálhatjuk ekként –, hanem a formációk és funkciók átalakulásáról. Így ez nem válságjelenség, hanem tendencia és komplex minőségi változás. Ebből csak egy kérdés a házasság mint intézmény népszerűségének csökkenése, és szinte közhelyszerű az a csaknem harminc éve napirenden lévő tény, hogy csökken a házasodási hajlandóság, illetve kitolódik bekövetkezésének időpontja a párok életében, nem előfeltétele a gyermekvállalásnak stb., és összefügg számos más tendenciával is (mint élethosszig tartó tanulás, későbbi munkábaállás, a nők magasabb arányú felsőfokú végzettsége, egzisztenciális megerősödése). Mára a házasság kampánytémává vált, van Házasság Világnapja és Házas-

6 Caplan, G: Támogató rendszerek és közösségi mentálhigiéné. Közművelődés, mentalhigiéne, pszichokultúra - szöveggyűjtemény. OKK Módszertani intézet Budapest 1987. (Eredeti: Caplan, G. : Support systems and community mental health. Behavioral Publications, New York 1974.)

7 A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése, Sorozatszerkesztő: M. Nádasi Mária , Lektorálta: Ballér Endre, 5. kötet: Gyermek, család, társadalom, szerk: Hegedűs Judit, ELTE PPK NEVELÉSTUDOMÁNYI INTÉZET , 2006 (HEFOP-3.3.1-P.-2004-09-0134/1.0 sorszámú pályázatra , ISBN 963 970 464 4)

ság Hete, ahol számos rendezvényen elsősorban egyházak főszereplésével népszerűsíteni próbálják ezt a jogintézményt. De egy 2005-ben elfogadott országgyűlési határozat alapján a Kormányzat is elkötelezte magát a tekintetben, hogy *„népszerűsítse a társadalom, de különösen a fiatalok körében a családalapítást és a házasság intézményét, valamint mutassa be a gyermekvállalás előnyeit és szépségeit, valamint a felvilágosító kampány keretében helyezze előtérbe a családi életet és az arra való nevelést."*[8]

Ez is csak megerősíti a házasság és hagyományos családfelfogások mellett az erősödő alternatívákat, amelyek létjogosultságáról vitatkozni manapság politikailag nem egészen korrekt. A nem ennek a modellnek megfelelően élők háttérbe szorítása akár jogi, akár politikai vagy csupán verbális eszközökkel, minősítésük, felelőtlenségük hangsúlyozása, kirekesztésük – a hazai és világ trendek és tények ismeretében – egyértelműen zsákutca.

Házasok a mérlegen

A Time[9] év elején számos cikkében tematizálta a legfrissebb házasságkutatási eredményeket. A házasságban /tartós párkapcsolatban, nem tartós párkapcsolatban, egyszülős családban élő, illetve egyedülálló különböző neműek körében végzett vizsgálatok során elsősorban a mentálhigiénés és egészségügyi szempontokat vették górcső alá. Amellett, hogy a kritikák a házasságot mint stressz-, konfliktus-, és mint véget nem érő megoldandó krízisek forrását írják le – ami persze igazolható –, a most publikált információk azt is megmutatják, hogy ez a formáció akár egészségbiztosítási politikának sem rossz. Azoknak a halálozási valószínűsége, akik sohasem éltek házasságban 58%-kal nagyobb azokénál, akik igen. A Time cikkírója szerint ez nem meglepő, hiszen összefügg azzal is, hogy a házasok kevésbé kontrollálatlanul dohányoznak, esznek és alkoholizálnak, mint a szinglik, elváltak vagy megözvegyültek, ezen kívül alacsonyabb számban fordul elő köreikben bármilyen mentális betegség vagy öngyilkosság. A kutatók ezt érvényesnek találták minden korcsoportban, etnikumban, de a végzettséget és jövedelmi helyzetet tekintve is. Az azonos neműek kapcsolatait nem vizsgálták ilyen mélyrehatóan, de feltételezhetően ott is hasonló eredményeket láthatnánk. A kutatók nemcsak az ezek hátterében húzódó evidens okokat írták le, hanem számos olyat is, amelynek jelentőségét csak most kezdik megérteni: ilyen például a stresszmenedzsment, ami elsősorban a férjeknek jelent pozitív hozadékot, minthogy egy izraeli kutatásra hivatkozva a cikk megállapítja, a nők az igazi mentálisfizikai-egészségügyi gazdasszonyai a házasságnak.

Ugyanakkor megállapítható az is, hogy a házasság nem egyértelmű biztosíték az egészségesebb életmódra (sem), hiszen az is tény, hogy a házasságban élők között nagyobb a valószínűsége az elhízásnak is. Az adatok azt is visszaigazolják, hogy minden előny elvész egy ún. rossz házasságban. A negatív házastársi interakciók, mint a veszekedés, a heccelés, nonverbális eszközök középtávon a szervezet immunfunkciójának leromlásához vezetnek.

Tény, hogy a nők egzisztenciális kiszolgáltatottsága csökkent, és megjelent egy olyan réteg, amelyik „megengedheti" magának, hogy az egyedülálló státuszt válassza. A szingliség trendi és divatos úgy tíz éve, de mára mindenképpen elfogadott változat.

Az élettársi kapcsolat megítélése is sokat változott, számos lehetőség kinyílt, legaktuálisabban a 2009-től bevezetni szándékolt élettársi regisztráció adta jogi megoldás jelzi az irányt. Az azonos neműek párkapcsolata, egyes országokban gyermekes családdá válása is elfogadott, és biztosítottak a jogi keretek is. A kevésszámú kutatásból kirajzolódik, hogy a meleg kapcsolatok miben és hogyan különböznek, és miben azonosak a heteroszexuális párkapcsolattal. Többnyire leírható, hogy az együtt élő férfiak esetében jobban érvényesül az egyenlőség, és kevesebb a feszültség, de gyakrabban szétválnak, mint az ellenkező nemű párok.[10] És noha régen felülírták az 1969-ben megjelent opuszt (Dr. David Reuben: Minden, amit mindig is tudni akartál a szexről), a közvélemény és gyakran a döntéshozók nagy része ma is azt képzeli, hogy a meleg párok képtelenek a tartós együttélésre, bizalmi és szerelmi kapcsolatra, családszerű közösség alkotására, mert szüntelenül az élményszerű szexualitást hajszolják, nem tudnak egészséges mintákat nyújtani, megbízhatatlanok és felelőtlenek. Ilyen és ehhez hasonló sztereotípiák és megbízható kutatások hiánya nehezíti a tényleges megértést, ami viszont elengedhetetlen lenne bármilyen érveléshez a párok elfogadásához, családként vagy szülőként való megerősítésükhöz pozitív irányban vagy fordítva. Az első kutatás, amely meleg párok interakcióit vizsgálta – milyen mintát nyújthatnának konfliktuskezelésben, kommunikációban –, 2003-ban jelent csak meg. Mint a Time publikálja[11] a kutatócsoport úgy találta, hogy az azonos nemű párok kevésbé harciasan vitatkoznak, több humort vetnek be, jóval kedvesebbek, és nem nyomják le partne-

8 A meddőséggel kapcsolatos problémák átfogó kezelésére vonatkozó intézkedési terv kialakításáról szóló országgyűlési határozat (OGYH. 2005. június 24.)
9 TIME, 2008. február 4. 29-51. o.

10 21% kontra 14%, mint egy 2004-es kutatásból kiderült. Kurdek, 2004
11 Are Gay Relationships Different? Time, 2008.02.04. 40. o.

rüket úgy, mint a kontrollcsoport hetero párjai. Ők ugyanis nem nemi szerepeik mögül vitatkoznak, hanem egy jóval partneribb viszonyból. Mára szinte közhely, hogy az együttélés és házasság legalizálása segíthet a kapcsolatok tartósabbá tételében, ez pedig növelheti a pozitívumokat.

Mindemellett a számok tükrében és a megkérdezettek többségének házasságpárti véleményével ellentétesen egyértelműen követhető, hogy a *válások száma* folyamatosan és talán nem véletlenül növekszik. Új szemléletmóddal kell tehát gondolkodni a családról és a párkapcsolatról: legeredményesebben akkor járunk el, ha nyílt és dinamikus rendszerként szemléljük, amelyekben nemcsak a funkciók, hanem az együttélési formák, szereplők és szerepek is változnak.

MINTÁK, SZEREPEK: MI A NORMA ÉS MI AZ ALTERNATÍVA MA?

Családapa: *Olyan férfi jelzője, aki az átlagosnál többet törődik családtagjaival. Olyan fogalom, hogy családanya, nem létezik, mert ez redundanciának hangzana.*

Szülőség: *Olyan állapot, amely drasztikus változásokat hoz egy újdonsült anya életében – munka, jövedelem és pozíció elvesztése, szociális kapcsolatok kiüresedése, háziasszonyi szerep felvétele. A legtöbb újdonsült apa nem észlel ilyen fokú szociális kizökkenést.*[12]

Az oldalborda-legenda vége?

A modern társadalomban sok helyen eltűnni látszanak a nemi különbségek, ugyanakkor évezredeken keresztül természetesnek tartották, hogy más élete, más feladatai vannak férfinak és nőnek. Erre épült minden. Ma már tudjuk, hogy a különbségek sokkal kevésbé a biológiai nem következményei, mint gondoltuk, és ahogyan sokan magyarázni szeretnék. Erősebb a családi, társadalmi és kulturális hatások szerepe, és egyre halványulóban a szülői minta. Ideálok, ikonok mindig voltak és lesznek: hogy kit vagy mit tekintenek egy társadalomban követendőnek, melyek a fontos tulajdonságok, értékek, amelyek a jó élet esélyét adhatják egy gyereknek – nos ezek nagyon sok mindentől függenek. Hogy egy kislány Barbie szeretne-e lenni vagy autóversenyző, abba egyre nagyobb beleszólása van. De hogy mi alapján dönt...

Realitás Európában is, hogy még ma sem mindegy, nőnek vagy férfinak születünk: boldogulásunk, sikereink, kiteljesedésünk, életutunk esélyei, lehetőségei befolyásoltak nemünk alapján. Noha a háttérben nem anatómiai vagy biológiai különbségek állnak elsődlegesen, hanem kulturális, társadalmi meghatározottságunk. Fontos tehát, hogyan lesz nő vagy férfi valakiből, mi történik az anatómiailag férfinak vagy nőnek született gyerekekkel a felnövekedésük során, és hogy hogyan hárítja el mindennek a felelősségét az a társadalom, amely mindezt biológiai adottságokkal magyarázza.

Az ún. időmérleg-kutatások megmutatták: a férfiak általában elvégzik a férfiasnak tartott házimunkákat (barkácsolás, szerelés stb.), és kevesebb ún. női házimunkát vállalnak, többet utaznak és dolgoznak, mint a nők, akiknek munkavállalása társadalmilag elfogadott ugyan, de a hagyományos nemi szerepekről alkotott képek még mindig erősen hatnak. Ennek köszönhető például, hogy a nők gyakran nem engedik ki a kezükből a sajátjukként definiált háztartási munkákat. De mégis: túlnyomó részük igényli partnerétől a családi munkában való fokozottabb részvételt.[13]

Ezzel együtt az újabb trendben érdekes tapasztalatokra tehetünk szert nőként, férfiként egyaránt, a gyerekeink pedig visszaigazolják majd, mit csináltunk helyesen.

Mindenesetre máris kirajzolódó tanulság, hogy a gyermeknevelésben intenzívebben részt vevő férfiak egyre inkább belátják, hogy a házimunka is fontos feladat, de meg sem közelíti a gyerek ellátásából, a vele való törődésből adódóakat. Nagyjából igaz, hogy a hagyományos, ház körüli férfimunkák mára nagyrészt eltűntek, viszont a szokásos ún. női munkák megmaradtak. Sok párnak ma már éppen ezért természetes a feladatok újradefiniálása és elosztása. Ennek a hatékonyságon túl számos egyéb hozadéka is van, akár párkapcsolati szempontból is.

„A nőt jobban látom most benne, mint korábban. Akkor inkább anya volt. (sic!) Annak is van szerepe, hogy nem itthon van, és az itthoni mackóban és pólóban látom, hanem csinosan felöltözik, kicsit sminkeli magát, mikor elmegy a munkahelyére, és csinosan jön meg. Ennek az ismeretében figyelek arra, hogy ne hagyjam el magam, nehogy a feleségem kevésbé lássa bennem a férfit. Igyekszem mindig egy kicsit sportolni, odafigyelek, hogyan öltözködöm, pl. ráérnék csak ötnaponta borotválkozni, de odafigyelek, hogy ezt ne hanyagoljam el." www.hvg.hu

Ennek a férjnek a vallomása fordított előjellel meglehetősen ismerős és tanulságos lehet sokak számára, noha elsősorban „csak" a külsőről és a mentálhigiénéről szól, és gondoljunk csak bele, hány további dimenzióban okozhat ez változást. Csupán jelzi a számos egyéb önértékelésre és önbecsülésre visszaható dinamikát.

Variációk anyára és apára – anya ciklon, apa főz...

Egy gyerekkönyv[14] szerint a lányok és a fiúk nagyon hasonlítanak egymásra, és bizonyos „tartozékok" mint pl. lófarok, vagy számos tulajdonság, mint. pl. lassú biciklizés, ügyes ugrókötelezés, univerzálisak. Egy oldalon hat káros sztereotípiát old fel. Kezdetnek és genderpedagógiának nem rossz, de amíg az ezen nevelkedett generáció véleményformáló lesz, komoly feladat leszámolni a ma is igen elterjedt nézettel, miszerint a nők hagyományos társadalmi szerepfelfogása nem más, és nem is

12 Feminista szótár, 1985-ben Cheris Kramarae és Paula Treichler egyetemi professzorok összeállítottak egy feminista szótárat, amelynek meghatározásait a „hagyományos" szótárak, mint például a Webster's New International nem tartalmazza, illetve alternatív női értelmezést nyújtanak azokhoz a szavakhoz, amelyek a többi szótárakban is megtalálhatók. Forrás: Em Griffin – Bevezetés a kommunikációelméletbe, Harmat Kiadó, 2001

13 Forrás: http://hvg.hu/velemeny/20051021mona1.aspx

14 Pernilla Stalfelt: Ne bánts! Könyv, Vivandra 2007.

lehet más, mint – az anyaság, gyereknevelés, a családi otthon érzelmi melegének biztosításán keresztül – biológiailag meghatározott feladatának beteljesítése. Többnyire teljességgel figyelmen kívül maradnak azok a cáfolatok, amelyek szerint például a szülést és az anyatejes táplálást leszámítva a férfiak mindenben képesek a hagyományos női szerepköröket betölteni, ráadásul a gyermekek megfelelő fejlődését biztosítva. A férfiak ugyanúgy képesek teljesen ráhangolódni a babára, mint az anyák, és mindeközben nemcsak a genetika és a hormonok dolgoznak. Kibontakozóban az ún. új apa képe, aminek szerves része az apás szülés, apák gyesen, részmunkaidőben kérdéskör. Ez megdöntheti az elsősorban a szexualitásból eredő[15], de az élet számos területére kiterjesztett aktív-passzív dimenzióban szemlélt szerepvonalakat.

Az új kispapák döntő többségükben nem láttak ugyan maguk körül hasonló példát, mégis, amikor apák lettek, egyre többen tudatosan vállalták gyerekük mindennapos gondozását. Ne legyünk túlzottan optimisták, ezt gyakran anyagi-egzisztenciális vagy kényelmi-praktikus megfontolásból, esetleg kényszerítő élethelyzetben teszik, nem elsősorban azért, hogy jelen legyenek gyermekük életében. Ezekben az esetekben ennek a belső érzelmi igénynek a hiánya vagy elnyomása, kényszerű figyelmen kívül hagyása hatással van az apa-gyerek kapcsolatra: vizsgálatok mutatják, hogy sajnos a mai gyerekek kevéssé kötődnek az apjukhoz, mivel a legtöbb idejüket anyjukkal töltik, és a szerepek változása héttérbe is szorítja a korábban mindent eldöntő, fegyelmező apát. Ezért kívánatos lenne, ha ilyen vállalás egyre inkább nemcsak anyagi, munkavállalói státusz, vagy egyéb váratlan élethelyzetbe kerülés miatt terjedne, hanem belső igényként a gyerekkel építhető közeli kapcsolatért és az apaszerep tudatosabb megéléséért hozott döntés volna, hogy karrierjét a „járatlan útért" egy apa is bátrabban hagyja el. Nem azt állítom, hogy a valamennyire is kényszer szülte megoldásokból ne sülne ki pozitív tapasztalat, de nem mindegy – a gyermekek számára sem –, hogy 'várandós' vagy 'terhes' helyzetről van szó. Szerencsére követendő, jó példákról, apai motivációkról, szerepválasztásokról, a gyermekgondozási tapasztalatokról, azok magánéletre és munkára gyakorolt hatásairól, híres és hétköznapi apák élményeiről manapság egyre több forrásból olvashatunk.[16]

„Apás lett, apa volt az első szava. Másfél hónapig sírt az anyja után, de aztán hozzám ragaszkodott. Az még nehéz volt, amikor látogattuk az Anitát, sok gyerek volt ott, kevés idő, nyűgös lett tőle, és kicsit elutasító az anyjával. De ezt is megszokta, tudja, Öcsi olyan intelligens, mintha értené a helyzeteket. Később, amikor jártunk látogatni a „nagy házba" – mert a gyerekek így nevezték a börtönt –, simán megértette, hogy most itt vagyunk, beszélünk anyával, aztán hazamegyünk, ő meg marad." www.tusarok.org

„Kicsit furcsa, hogy egész nap itthon vagyok – mondja –, 6-7 évig, amíg dolgoztam, rengeteg emberrel találkoztam naponta. Annak viszont örülök, hogy mindig vele vagyok, így sokkal többet tudok róla. Meg tudom különböztetni a sírásokat, nézegetem, hogy mikor mi újat tanul, mikor mennyire emeli fel a fejét, ilyenek. Azt az egyet kellett megszoknom, hogy a nyolc órát soha nem tudom „kialudni", még akkor sem, ha délután én is lefekszem a kicsivel egy órára. A feleségem azt mondja, hogy én engedékenyebb vagyok a gyerekkel, merthogy rögtön felveszem, ha sír, de hát nyilván azért sír, mert valami nem jó neki, csak nem hagyom az ágyban." www.tusarok.org

„Lemaradtam arról, hogy Ákos elkezdett mászni, hogy fölállt. Most, hogy itthon vagyok Ákos mellett egész nap, nem tudok ezekről lemaradni." www.hvg.hu

„A kisfiam úgy nőtt fel, hogy alig láttam, a kislányunkat meg ezerszer én tettem tisztába. Sokkal szorosabb is közöttünk a kapcsolat. Az első ANYA, de rögtön utána – és nem messze – én jövök." www.hvg.hu

„... itt leszek egyedül a kisfiunkkal, és foglalkoznom kell vele. Tudok-e úgy foglalkozni vele, ahogy a feleségem, vagy ahogy egy ilyen fiatal gyerekkel foglalkozni kell? Azelőtt sosem voltam ilyen helyzetben. Férfi vagyok, és arra gondoltam, hogy nem erre születtem, nincs benne a génjeimben. Most már tudom, hogy miket kell csinálnom, és így már egyáltalán nem olyan vészes a dolog. Sok türelem kell egyébként." www.hvg.hu

„Eleinte féltem egy kicsit, de később nagyon élveztem. A feleségem nem tartott tőle, nem is biztatott. Nem úgy beszéltünk ezekről a dolgokról, mintha ez valami földönkívüli dolog lenne: természetesnek tartottuk." www.hvg.hu

---

15 A szexuális kapcsolatban és megtermékenyülésben megjelenő szerepek - passzív, befogadó nő és aktív behatoló férfi, petesejt és hímivarsejt találkozása – leosztását ugyan számos biológiai és anatómiai mozzanat alátámasztja, azonban tévút ennek átvitele a jóval bonyolultabb személyiség-tulajdonságokra. Ma már köztudott, hogy a párválasztás és a szexuális magatartás kémiai és hormonális hátterével együtt túlnyomó részben társkapcsolati tanulási folyamatok eredménye, komplex társas-lélektani, pszichológiai és biológiai funkció, amelyet a legkülönfélébb korokban és társadalmakban megpróbáltak szabályozni, hozzájárulva a nemi szerepek rögzüléséhez. (lsd. részleteiben: The science of romance, Time –2008.02.04., 29. old.)

16 Ajánlom az olvasó figyelmébe a Főállásban: apa c. riportot (http://hvg.hu/velemeny/20051122apacsakegyvan/page2.aspx) vagy az Apák gyesen (http://www.tusarok.org/rovatok/cikk.php?id=81) cikket.

Mint a MONA közleményéből[17] is kiderül, *„Ha kis mértékben is, de nő azoknak a férfiaknak a száma, akik igyekeznek a kezdetektől tevékenyen részt venni gyerekeik gondozásában. A férfiak egyrészt szintén dolgozó partnerük kívánságára, másrészt pedig saját gondoskodás iránti vágyuk hatására teszik ezt, eltérő módokon és különböző mértékben. Azáltal, hogy aktívabban részt vállalnak a gyerekekkel való törődésből, és továbblépnek a tőlük elsősorban elvárt anyagi gondoskodáson, hozzájárulnak ahhoz, hogy a nők és a férfiak közötti szerepmegosztás kiegyensúlyozottabbá váljon."* Mint az alapítvány rámutat, hazánkban a munkavállaló férfiaknak csupán 1,51 %-a marad otthon gyermekgondozási segélyen. Ez nemcsak a kényelmes és bevett magyarázattal – a férfiak és nők kereseti eltérése közötti aránytalansággal – magyarázható, hiszen számos EU-tagállamban a férfiak és nők között meglévő munkaerő-piaci egyenlőtlenségek *ellenére* a gyerekükkel otthon maradó apák száma növekvő tendenciát mutat. Támogatóbb a környezet: a fokozottabb szerepvállalást bátorítják szülőközpontú szociálpolitikával, szempont a nemek közti egyenlőség elvének betartása, az apák szülői és családi jogait is elismerik és garantálják, például úgy, hogy bizonyos lehetőségeket a szülők nem ruházhatnak át a másikra, tehát megcímzett az anya és az apa is. Ha nem él a lehetőséggel, az elvész.[18] Így biztosítottak a társadalmi előfeltételei annak, hogy ehhez járuló hatásos szemléletformálás, célzott felkészítés és kampány mellett megérjen a leendő apukák döntése.

Mindezt felismerve számos, apaságot erősítő projekt indult el külföldön, jó példa a walesi Fatherhood[19] projekt, amely 2004 szeptemberében indult. Célja, hogy *„hirdesse a gyermekek és apjuk közötti szoros és pozitív kapcsolat fontosságát, és hogy a fiúkat és lányokat arra készítse föl, hogy amikor eljön az ideje, a szülőséget megosztott, közös feladatnak tekintsék."* A projekt szoros együttműködésben kormányzati szervekkel és civil ügynökségekkel, népszerűsíti az apaság kérdését, sürgeti az apák bevonását minden közösségi intézménynél. A program további célja egy olyan hálózat létrehozása, amelynek szakemberei kifejezetten az apákkal, illetve a férfi gondviselőkkel való munkára specializálódnak. Magyarországon is léteznek hasonló, bár sokkal kisebb léptékű helyi kezdeményezések, elsősorban szülésfelkészítésben (Születés Hete)[20] és kreatív apává válásban (Kreatív apa tréning)[21], hogy csak két előremutató irányt idézzek ide.

Amit egyébként a gyerekükkel minőségi időt töltött apák – és gyerekek – tapasztalatai máris visszaigazolnak: a gyerek-apa kötődés megerősödik, változnak az apák kommunikációs képességei, gyarapszik a praktikus tudásuk a gyermekgondozásról, magabiztosabbak a gyerekekkel, változik a gyerek viszonya mindkét szülőhöz. Amiben viszont csak nagyon nehezen mérhető és lassú változás figyelhető meg, az a környezet – rokonság, szomszédok, kollégák – viszonya a szülői szerepeket illetően.

17 Forrás: http://hvg.hu/other/20051010-mona.aspx
18 Az izlandi gyakorlat szerint az összesen kilenc hónapnyi szülői szabadság egyharmadát az anyák, egyharmadát az apák vehetik ki, a fennmaradó három hónapos időtartamot tetszőleges megosztásban használhatják fel. Ott a kispapák 80%-a él a lehetőséggel.
19 Az apaság-projekt, részletesebben lásd: http://www.hsrc.ac.za/RPP-Fatherhood-1.phtml
20 www.szuleteshete.hu
21 http://www.tudatoseletert.egalnet.hu

Apának lenni jobb?!

„Angol kutatók – a brit Future Foundation 10 éves kutatása alapján – kiszámolták, hogy az újszülött az apját mindössze 616 óra alvástól fosztja meg. A mamával azonban már sokkal könyörtelenebb: neki 1968 óra alvásról kell lemondania csemetéje érdekében. Az apáknak összességében 2000 órát kell feladniuk a szabadidejükből a gyermekük első 16 évében, míg az anyukáknak 3700-at.

Dr. Jonathan Scales pszichológus szerint: „A szülővé válás egészen másként hat a férfiakra és a nőkre. A nőknek ugyanis drasztikusan át kell szervezniük életüket és időbeosztásukat; régi állásuk gyakorlatilag megszűnik, és helyette egészen más típusú elvárásoknak kell megfelelniük. Ezzel szemben a férfiak megszokott napi beosztása alig változik."

Nicola Redwood tanárnő – aki éppen 13 hónapos kisfiával van gyesen – ezt mondja: „A gyerek mindent egészen más perspektívába helyezett. A férjem nem változott, hacsak nem annyiban, hogy még boldogabb... Hát, szerintem neki sokkal könnyebb. Hazajön a munkából és játszik Billyvel, míg én a mosással bajlódom, majd elkészítem a vacsorát. Steve megtesz mindent, rengeteget segít. Azt hiszem, nélküle már feladtam volna. De úgy látom, neki mégis könnyebb. És bár egyikünk sem megy el hazulról túl gyakran, ő akár egyedül is kimaradhat."

Oliver James pszichológus szerint: „A közvélekedéssel ellentétben, a férfiak sokkal nagyobb örömüket lelik az apaságban, különösen abban az időszakban, amikor a gyerek beszélni kezd. A gyermek visszahozza a férfiak régen eltemetett, de valaha önfeledt, gyermeki énjét. És ez az öröm egészen más, mint amiben manapság a legtöbb férfinak a munkája során része lenne. Másrészt a nőknek nagy valószínűséggel hiányzik a munkájuk. És nem elsősorban a pénz, hanem a társas kapcsolatok miatt. A férfiak sokkal kevésbé engedik el magukat a munkahelyükön. A munka számukra gyakran egyenlő a stresszel és az idegességgel."

Egy védőnő szerint: „40 évvel ezelőtt szinte csak nőkkel tartottuk a kapcsolatot. Manapság azonban egyre több apával van dolgunk. Szemmel láthatóan élvezik az apaságot."

Az új apukák azonban mégis csalódottak ebben-abban. Majdnem kétötöd részük elégedetlen a csökkent családi jövedelem miatt. Ugyanennyien rosszul élik meg a társadalmi életükben bekövetkezett változásokat. De tíz nőből hét számolt be elégedetlenségéről a szociális kapcsolatok vonatkozásában. A kutatók azt is megerősítették, hogy az idősebb apák háromszor olyan jól érzik magukat apaszerepben, mint a fiatalok.

Forrás: http://www.sulinet.hu/tart/fcikk/Kfec/0/25671/1

A kép a Szülők Házában készült. (www.szulokhaza.hu)

Mások – mások? Leszbikus és meleg szülők

Tévhit: Egy homoszexuális kapcsolatban az egyik fél női, a másik férfiszerepet játszik.

Tény: Vannak olyan párkapcsolatok, ahol valóban megosztják a szerepeket, és az egyik fél unásig mosogat, mialatt partnere nem dolgozik, hanem pl. újságot olvas. Az ilyen elnyomó kapcsolatok mellett vannak továbbá olyan, egyenlőségen alapuló kapcsolatok is, ahol szintén van valamiféle „nő-férfi" szereposztás. Itt a „férfias" szerepet betöltő fél ugyanannyi hasznos háztartási munkát végez (pl. takarít, autót szerel, kertet ás, fát vág, disznótrágyát hord), mint a „nőies" szerepet játszó fél. A legtöbb kapcsolatban azonban nem veszik figyelembe a nemi szerepeket, és a partnerek felváltva vagy egyéni érdeklődésüknek és képességeiknek megfelelően végzik a házi munkát és a „férfiasnak" és „nőiesnek" tartott tevékenységeket.

Forrás: www.labrisz.hu

Amerikában és Európában fokozatosan csökken a melegeket hátrányokkal sújtó jogszabályok száma, miközben elfogadottabbá is válik az azonos neműek törvényesített együttélése. Gyereket viszont hivatalosan egyelőre csak néhány országban (például Franciaországban, Hollandiában, Belgiumban, Dániában, Spanyolországban, Svédországban, Angliában és Walesben, Dél-Amerikában csak Argentínában[22]) nevelhetnek, az örökbefogadás lehetősége pedig máig le nem zárult vitát generált a szülői alkalmasság és kompetenciák kérdésében. Eközben többmillió[23] gyerek nevelkedik azonos nemű szülőkkel, és tény, hogy a kérdéssel foglalkozó tanulmányok[24] szinte mindegyike arra a következtetésre jut, hogy a melegek által nevelt gyerekek között nem nagyobb az átlagosnál a homoszexuálisok aránya, és nem jelentősek a hetero-, illetve a homoszexuális szülők által nevelt utódok közötti viselkedésbeli különbségek sem. Franciaországban például már több mint 100 ezer olyan család van, amelyben azonos nemű szülők nevelnek gyermeket – mint a melegek szülői jogairól Párizsban 2005. október végén rendezett nemzetközi tudományos tanácskozáson elhangzott. Újabb jelenség, hogy a gyermek után sóvárgó francia leszbikus párok az utóbbi években elözönlötték a mesterséges megtermékenyítést végző klinikákat a szomszédos Belgiumban, ahol nem szabályozza törvény, ki részesíthető művi megtermékenyítésben: az igénylők alkalmasságáról maguk a klinikák döntenek pszichológusok bevonásával.

Az örökbefogadók túlnyomó többsége egyébként leszbikus pár, a homoszexuális férfiak közül jóval kevesebben döntenek a „gyermekvállalás" mellett. A legújabb tanulmányok szerint ez, ha lassan is, de változóban van.

A melegek gyermeknevelését, örökbefogadását számos szakember kutatásokra hivatkozva támogatja, az ellenzők egy része pedig úgy véli, e támogató tanulmányok szerzői elfogultak, módszereik manipuláltak: az eredményeket ugyanis komolyan befolyásolja, hogy meglehetősen szűk számú minta alapján készülnek, illetve, hogy változtak a szexualitással kapcsolatos fogalmak is.

Egy több mint tíz éve megjelent amerikai tanulmány[25] szerint a meleg és leszbikus szülők gyermekeit gyakran érik szexuális orientációból fakadó hátrányos megkülönböztetések nemcsak laikusok, hanem szakemberek (bírók, jogászok, és egyéb segítő szakmák, mint pszichológusok, pszichiáterek, szociális munkások) részéről is. Ennek súlyos következményei voltak a gyerekeikre nézve, úgymint a gyermek-felügyeleti jog elvesztése, a láthatás korlátozása vagy az örökbefogadás tilalma. A melegekkel, leszbikusokkal kapcsolatos hiedelmek, előítéletek azonban nem személyes tapasztalatokon alapulnak.

Ugyanakkor – mint a tanulmány leszögezi – annak, hogy a homoszexuális felnőttek nem elég jó szülők, nincs empirikusan igazolható alapja. A szülői alkalmasság kérdését közelebbről vizsgálva, a leszbikus és heteroszexuális nőket nem lehetett megkülönböztetni határozottan a mentális egészségüket vagy a gyerekeik nevelésével kapcsolatos felfogásaikat, elveiket tekintve. Nem találták igazolva azt sem, hogy a leszbikus anyák más nővel folytatott szerelmi vagy szexuális kapcsolata csökkentette volna a gyerekgondozási képességeiket. A jelenlegi tapasztalatok azt sugallják, hogy a leszbikus párok, akik együtt nevelnek gyerekeket, igyekeznek a háztartást és egyéb családi munkákat egyenletesen megosztani egymás között, és elégedettek a partnerkapcsolatukkal. A meleg apákkal kapcsolatos vizsgálatok sem támasztották alá, hogy ne lennének alkalmasak szülőnek. Számos tévhit él arra vonatkozóan is, hogy a homoszexuális szülők gyermekei különféleképpen sérülnek szüleik identitása és viszonya miatt nemi identitásukban, társas kapcsolataikban, személyiségfejlődésükben, és fokozott rizikónak vannak kitéve a szexuális abúzus szempontjából is.

Nemi szocializációjukban ezzel szemben – projektív tesztekkel és interjúkkal végzett kutatások alapján 5-14 éves gyerekek között – nem tártak fel a többségben lévő gyerekektől eltérő fejlődést, a gyerekek jól érezték magukat a saját nemi szerepükben, és egyik sem kívánt az ellenkező nem tagja lenni. Mint a tanulmány leszögezi, nem volt bizonyíték arra, hogy a leszbikus anyák gyerekeinek a nemi identitással nehézségeik lennének. A publikáció más kutatásokra is hivatkozik, amelyek igazolták, hogy a gyerekek viselkedése a konvencionális nemi szerepek között maradt, és nincs különbség leszbikus és heteroszexuális anyák gyerekei között a játékeszköz-preferenciákban, tevékenységválasztásban, érdeklődésben és a szakmaválasztásban sem, nem volt különbség abban sem, hogy mi a kedvenc tévéprogramjuk.

Ami összefoglalónk szempontjából külön érdekes viszont, hogy több utalás volt a gyerekekkel készült interjúkban arra, *„hogy a leszbikus anyák gyerekei az iskolában és a szomszédságban kevésbé választottak olyan tevékenységeket, amelyek tradi-*

---

22 Az ország 2002 óta törvényesnek ismeri el egynemű személyek párkapcsolatát: egy homoszexuális férfi házaspár ugyanazokat a jogokat élvezi itt, mint bármely más, hagyományos házaspár.

23 Egyes becslések szerint az Egyesült Államokban akár 14 millió olyan gyermek is lehet, aki olyan családban nő fel, ahol legalább az egyik szülő homoszexuális. A gyermeküket egyedül nevelőkön kívül ide tartoznak például azok is, akik nemi orientációjukat titkolva heteroszexuális házasságban élnek. (Forrás: http://www.otkenyer.hu/hvg2.php) Belgiumi adatok szerint: a meleg párok 10%-ának otthonában már most is egy vagy több gyerek él. (Forrás: www.szexualitas.hu)

24 Lsd. részletesen: Németh András: A legforróbb kérdés. A melegek és az örökbefogadás (HVG 2001/31. szám, 2001. augusztus 4.) , forrás: http://www.otkenyer.hu/hvg2.php

25 Forrás: http://www.otkenyer.hu/m01-12-20.php (kivonat az Amerikai Pszichológiai Társaság 1995-ös kiadványából, megjelent Mások, 2001/12. sz., 20–22. o.)

cionálisan nemekhez kötöttek, mint a heteroszexuális anyák gyermekei. A lányok viszont gyakran vettek részt otthon vadabb játékokban, vagy néha játszottak olyan maszkulin játékokkal, mint a kamionok vagy a fegyverek. Ezek azonban a „normális" határon belül voltak. Fiúk esetében nem találtak különbséget."

A vizsgálatba vont gyerekek nagy többsége önmagát heteroszexuálisként írta le. A meleg és leszbikus szülők gyermekei között nem mutat magasabb arányt a homoszexuálisok száma, mint a heteroszexuális szülők gyerekei között. Bailey kutatására hivatkozva a tanulmány megállapítja azt is, hogy meleg apák felnőtt gyermekeit vizsgálva több mint 90%-uk heteroszexuális volt. Mindebből arra a következtetésre jut a szerepminták vonatkozásában, hogy *„mivel a heteroszexuális és a nem heteroszexuális gyerekek ugyanannyi időt töltöttek az apával, ezért elmondható, hogy az apák szexuális orientációjának hatása a fiúk szexuális orientációjára nagyon kicsi vagy egyáltalán nem létezik."*[26]

A kortárs kapcsolatok – ellentétben az elterjedt stigmatizálódási, traumatizálódási félelmekkel – normálisan fejlődtek. A gyerekek felnőttekkel való kapcsolatáról is pozitív képet kaptak a kutatók. Az elvált leszbikus anyák gyermekei megfelelőbb kapcsolatban vannak az apjukkal, mint a heteroszexuális anyák gyermekei. A tanulmány szerint szignifikáns különbséget találtak a leszbikus és a meleg szülők, illetve a heteroszexuális szülők között: az utóbbiak gyakrabban jelezték, hogy a láthatás problémát jelent számukra. Mindegyik gyerek jelezte, hogy van kapcsolata anyja felnőtt barátaival, és a leszbikus anyák többsége elmondta, hogy felnőtt barátai között egyaránt van homo- és heteroszexuális férfi és nő. A gyermek környezete tehát nem kifejezetten homogén.

Az elérhető adatok alapján a tanulmány megállapítja, hogy a meleg férfiak nem követnek el gyakrabban szexuális abúzust, mint a heteroszexuális férfiak. Az a félelem, hogy a homoszexuális szülőnél élő gyermekek nagyobb rizikónak vannak kitéve, a szakirodalom szerint minden alapot nélkülöz.

Az írás szerint makacs tévhit, miszerint azok a gyerekek, akiket homoszexuális szülők nevelnek, sokkal érzékenyebbek a pszichés megbetegedésekre, több alkalmazkodási nehézséget vagy viselkedési problémát mutatnak, és kevésbé lesznek pszichésen egészségesek, mint akik heteroszexuális szülők otthonában nőnek fel. Igaznak fogadhatjuk el viszont, hogy ha az óvodában, az iskolában, lakóhelyen elutasító környezetbe kerül egy meleg szülőpár gyereke, ez sérülékennyé teszi, ugyanakkor nagyon finomítja is az érzelemvilágát, szociális alkalmazkodókészségét, hiszen olyan konfliktushelyzetekbe kerül, amibe egy heteroszexuális családban élő gyerek nem. A közvetlen ok nem a szülők nemi identitása, hanem a környezet reakciója.

A kutatások igazolták: a személyiségfejlődés egyéb területein (individualizáció, viselkedésproblémák, énkép, önkontroll, erkölcsi ítélőképesség, intelligencia) feltételezett nehézségek alaptalanok.[27]

Ezek alapján az eredmények alapján sincs olyan kutatási adat, amely a meleg férfiak vagy a leszbikusok alkalmatlanságát bizonyítaná a szülői szerepre. Egyértelműen azt sem lehetett kimutatni, hogy a homoszexuális szülők veszélyeztetnék a gyermek pszichoszociális fejlődését, vagy bármilyen más hátrányt jelentenének a heteroszexuális szülőkkel szemben.

Tény, hogy meleg és leszbikus szülők és gyerekeik kutatása nagyon új, és viszonylag kevés adat, tapasztalat és publikáció áll rendelkezésre. A meleg apák gyerekeiről még kevesebbet tudunk, mint a leszbikus anyák által nevelt gyerekekről. Hogy kik és milyenek is az azonos nemű párok által nevelt gyerekek, hogy milyen az ő családjuk – erről kevés forrásunk van. Mégis a gyermekpszichológusok és az érintettek vallomásaiból, megnyilvánulásaiból, a szaporodó számú tematikus publikációból, honlapok közléseiből az a kép rajzolódik ki, hogy az ilyen családban nevelkedő gyerekek jóllétére is mindazon tényezők hatnak együttesen és összességükben, mint a heteroszexuális szülők gyermekeire: az otthoni atmoszféra, a megnyilvánuló érzelmek, a szeretet és odafigyelés minősége. A nemi és családi szerepek tanulásában is hasonló komplexitás érvényesül: nagyon nehéz megválaszolni a kérdést, hogyan befolyásolja pontosan a gyerek viselkedését és identitásképzését szülei példája. Az biztos, hogy az alapvető szexuális irányultság csak átmenetileg nyomható el, és hogy az elfojtás káros. A szerepmintákra ezeknek a gyerekeknek is szükségük van, kérdés, honnan és milyenek elérhetőek a számukra: nagyszülő, szülők barátja, rokon, szomszéd, kortárs, a gyermeket oktató, nevelő szakemberek, média. Egy heteroszexuális szülőkkel bíró gyermek számára is érvényes megállapítás lehet, hogy lehetőleg esélyt kellene teremteni a válogatásra: többféle szerepmintából, többféle viszonyulásból. Mindenfajta családi minta beépül észrevétlenül, a gyerek minden téglát beépít. Az elutasított mintát is. Természetesen nem vagy nem kizárólag tudatos folyamatokban „válogatja" össze a rendelkezésére álló minták közül a természetéhez leginkább közelállókat.

Az ilyen családban nevelkedő gyerekeket az segítené leginkább, ha felszámolnánk az előítéleteket, tabukat, toleranciát garantálnánk, és mind a szülők, mind a társadalmi környezet fel-

---

26 Egy másik, a HVG cikkében megjelent beszámoló szerint, a Dél-kaliforniai Egyetem két kutatója által végzett vizsgálat „megkísérelte megtisztítani az utóbbi másfél évtized 21 tanulmányát az ideológiai hordaléktól. Szerintük az igaz ugyan, hogy a meleg szülők által nevelt gyerekek között nem magasabb az átlagosnál a homoszexuálisok aránya, ám az elemzett tanulmányok szerzői átsiklottak azokon a részleteken, amelyek a meleg, illetve a heteroszexuális családok által nevelt gyermekek viselkedése közötti különbségekre utaltak. A meglehetősen vegyes kicsengésű különbséglista legfontosabb elemei: a serdülőkorban lévő gyerekek közül az átlagosnál több lépett szexuális kapcsolatra azonos nemű személlyel (ez nem jelenti azt, hogy végül többen vallották volna magukat homoszexuálisnak); a fiúgyerekek agresszivitása és vezető szerepre való törekvése az átlagosnál alacsonyabb volt; a gyerekek átlagosnál nagyobb részét tartották szüleik és tanáraik a fiatalabb társaik iránt gondoskodónak; átlagosnál több megbélyegzés érte őket kortársaik részéről szexuális viselkedésük miatt; az átlagosnál több gyerek érezte úgy, anyja azt szeretné, ha ő is leszbikus lenne; a gyerekek az átlagosnál nagyobb arányban gondolták úgy, megvitathatják szüleikkel saját szexuális fejlődésüket." (forrás: http://www.otkenyer.hu/hvg2.php)

27 A Gyakorló és Leendő Francia Homoszexuális Szülők Egyesülete (APGL) 2005-ben egyébként „gaybyboomról", avagy a meleg és leszbikus párok gyermekvállalási kedvének fellendülésről, az azonos nemű pároknál születő gyermekek számának gyors emelkedéséről (babyboom) számolt be.
A meleg szülői egyesület szerint már több mint 200 tanulmány bizonyítja, hogy az azonos nemű szülők által nevelt gyermekek körében egyáltalán nem magasabb a lelkileg károsultak aránya, mint a különnemű családokban nevelkedő gyerekek esetében. (forrás: www.pride.hu)

vállalna egy sokkal nyitottabb és támogatóbb párbeszédet. Abban ugyanis biztosak lehetünk, hogy mint minden kisebbségi helyzetben élőnek, gyakrabban kell a gyerekeknek magukat kirekesztettnek, megbélyegzettnek érezni, és nyilvánvalóan komplikáltabb feladat a szülő nemi identitásának, kapcsolatának vállalása a többnyire nem barátságos külvilág felé.

Mielőtt bárki felháborodna, nem az egynemű párok és családok propagandájával foglalkozunk, hanem arra akarunk rámutatni, mennyivel bonyolultabb és sokrétűbb a gyerekek és családok problémája, mint azt a legtöbbször meglehetősen leegyszerűsítő megfogalmazások, értékítéletek és megoldási javaslatok mutatják. Nem csak laikusok, hanem szakemberek körében is nagy a tanácstalanság, információhiány, és egyre növekvő a harag és a tehetetlenségérzés. Ezen csak az segít, ha megpróbáljuk megérteni, értelmezni a jelenségeket, és a lényeggel foglalkozni, az alapkérdésekre jó válaszokat adni, aztán jöhetnek a módszerek, technikák. Ha homokba dugjuk a fejünket, mert nem tetszik, vagy nem értjük azt, amit látunk, érzékelünk, bizonyosan nem jutunk előbbre, és nem tudunk segíteni a gyerekeknek.

A LECKÉT AZ ÉLET ADJA? – SZÜLŐVÉ VÁLNI

Noha nagyrészt gyermekkorból hozott és begyakorolt szerepkészlettel élünk az előtt is, hogy előhívnánk ezeket, mikor a szülői identitásunkat építgetjük, vagy a gyermekvállalás kérdésén gondolkodunk, a tesztelés szinte csak mások gyermekein vagy élesben történik. Az anyai vagy apai minták aktiválásakor azonban könnyen rádöbbenhetünk, hogy – csakúgy, mint általánosabb női vagy férfi szerepmintáink nagy részének – ezek érvényessége lejárt, de legalábbis megkérdőjelezhető. Igaz ez elsősorban a tanult mintákra. Tudtuk ezt már serdülőként is, akkor volt helye először jó esetben legálisan a lázadásnak, tagadásnak, de fiatal vagy érett felnőttként új szerepünket keresve is mintáinkhoz viszonyulunk, amikor törekszünk szüleink hibáit elkerülni, jó példájukat alkalmazni. Leendő apaként például nehéz megfelelni annak a kihívásnak, hogy „aktív apaság első perctől a feleség kívánságára", kontra „apai nagyanya óvása a pelenkázástól, bébipempőtől, taknyos-nyálas ingtől"... Apákat nemigen lehetett így azonosítani, nem csoda, ha pozitív példákat inkább korosztályunk tagjaitól, bátorító barátoktól, vagy a médiából kapunk. Vagy belső gyerekünk sugallatára.[28] Ma még azt is nehéz felvállalni, ha valaki nem szeretne anyaként vagy apaként teljesíteni, az élet teljessége számára nem ezt jelenti, vagy nehéz elfogadni, ha másoknak kell kimondani: nem anyának való valaki. Ha félúton az ösztöneink, belső igényeink, a készen kapott sztereotip minták és a tudatosan formált szerepálmok között felismerések segítenek, és van honnan segítséget kérni, az mindenképpen előmozdítja az elég jó szülővé válást. Sokan gondolják még ma is azt, hogy a szülőséghez nem kell felkészülés, képzettség, ugyanakkor a nem vér szerinti családmodellbe illeszkedő, szülői feladatokat vállalóknak – helyettes szülők, nevelőszülők, örökbefogadók, meleg szülők – bizonyítani kell az alkalmasságukat a gyermeknevelésre.

A szülőséget tanulni kell, mert szemben a tévhitekkel, ez nem ösztönös tevékenység, és a korábbi évszázadok biztonságos családi mintakövetése, a gyerekek családi tanulása legalább annyi kárt, mint örömöt okozott. Ahhoz, hogy a szülőknek jó minőségű felkészítést, szülői készség-karbantartást, korrekciót tudjunk nyújtani, a szükségletek mentén szolgáltatásokat kellene kínálni. Ebben részben maga a szabad piac non-profit és profitorientált képviselői is részt vesznek, hiszen az önképzésre vágyóknak számos formában (nyomtatott sajtó, szaklapok, ismeretterjesztő kiadványok, könyvek, médiakampányok, röplapok, internet) nyújtanak ismeretterjesztést, szemléletformálást. Ez többnyire kevés és nem is könnyű tájékozódni, képzések, felkészítések még nem állnak nagy számban rendelkezésre, szemben pl. Svédországgal, ahol a gyermeket váró családok 85%-a vesz igénybe ilyen szolgáltatást. Ha problémája van, telefonos vagy internetes szaksegítséget kérhet, személyes tanácsadást, nevelési tanácsadót stb. vehet igénybe. Egyre gyakoribb az önsegítés – szülőcsoport, hálózatépítés –, nálunk is.

Nagyok a hiányok a speciális szükségletek kielégítésében: ha a szülő egyedülálló, fogyatékkal élő, bevándorló, etnikai kisebbséghez tartozó, családot pótló ellátást nyújtó szülő, nagyszülő, ha a gyereke magatartás vagy tanulási zavarokkal küzd, hiperaktív, autista, iker, indigó vagy down-szindrómás, örökbefogadott, táplálkozási zavara van, fogyatékkal él stb. Ezek speciális igények, de az általános szülői felkészültség, magabiztosság itt is sokat segíthet.

Egyre intenzívebbé kellene azonban válnia a tudatos szülői lobbiknak, fórumoknak, érdekvédelemnek, erre számos hasznos külföldi példa létezik, és hazai kezdeményekhez is lehet csatlakozni. Az egyik legnagyobb befolyású angol Szülők Fóruma[29] 1999-ben létesült, és több mint 800 szervezeti tagjával megfelelő platformot biztosít ahhoz, hogy a szülők hallathassák hangjukat. Ezen a közös fórumon a szakemberek és a szülők hatással lehetnek a jogalkotókra, a jogalkalmazókra és a közvéleményre is a jó szülőség értékének elismertetése és elismerése érdekében. A Fórum célja, hogy összehozza mindazokat, akik a szülőség kérdésében érdekeltek, és hogy elősegítse szülő és gyermek jóllétét egyaránt. Szem előtt tartja, hogy a szülőknek, ide értve a kiterjedt család tagjait, a nevelőszülőket és az örökbefogadó szülőket is, minőségi támogatásra és széleskörű információkra van szüksége ahhoz, hogy átfogó, holisztikus szemlélettel biztosíthassák a gyermek fejlődését.

Fontos felismerést jelent a szülők képzésének szükségessége és elsődleges jelentősége több prevenciós vonatkozásban is. A családok számára igénybe vehető támogatásokat folyamatosan fejlesztik és bővítik a szolgáltatások kínálatát. Európaszerte egyre elterjedtebb, hogy a szülők támogatása során kiemelkedően fontos az anya és vagy az apa *pozitív készségeinek* és cselekvési mintáinak *megerősítése*, a visszajelzés arról, mi az, amit jól csinál. Világosan látszik a különböző országok politikájából, hogy felismerve a tényt, hogy a családtámogatás és a gyermekvédelem területén a legtöbb probléma megelőzhető, vagy a gyors helyzetfelismerés és korai beavatkozás útján vi-

28 Lsd. Clarke-Dawson: Felnövekedni újra, Z-Press, 2004

29 Parenting Education and Support Forum, www.parentinguk.org

szonylag könnyen megoldható, a legtöbb program és szolgáltatás elveinek és gyakorlatának alappillére a prevenció. Elengedhetetlen a megfelelő *információk biztosítása*: a szülőket minden szinten és formában tájékoztatják a gyermeknevelés sel kapcsolatos kérdésekről a várandósságtól kezdve a háztartási baleseteken át az internetes bűnözésig. Különböző profilú telefonos segélyvonalat működtetnek, honlapokat hoznak létre és ismertetőfüzeteket adnak ki, amelyeket a védőnők osztanak ki a kismamák között, biztosítva ezzel, hogy az információ minden családhoz eljusson. A füzetek jegyzéket tartalmaznak azokról a szolgálatokról, amelyek probléma esetén elérhetők, akár helyben, akár országosan.

A sokak számára követendőnek tekintett észak-ír, illetve az angol gyermekjóléti és gyermekvédelmi kormányzati stratégia[30] például egyértelműen a prevenciós lépések közé sorolja a *családtámogatás*t és a *szülőképzési programokat*[31]. A prioritások ott egyértelműen meghatározottak egy széleskörű szakmai és szülői-laikus egyeztetés alapján:

Kiemelt prioritás a szülők támogatása. *A szülők, s az, hogyan teljesítik szülői feladataikat, kötelezettségeiket, a legfontosabb befolyásoló tényező a tekintetben, hogy érzi magát a gyermekük. Gyermekeink nevelésével, védelmével, tanításával, és példamutatással ahhoz segítjük őket, hogy boldog, egészséges és felelős polgárok váljanak belőlük. Ebben az értelemben a szülőség úgy definiálható, mint a legjobb megelőzési módszer arra nézvést, hogy a gyerekek (akár fiatal, akár felnőttkorukban) komoly nehézségekbe ütközzenek. A kormányzat felismerte ezt, és feladatának érzi a szülők segítését abban, hogy minden olyan készséget elsajátítsanak, illetve fejlesszenek, amely ahhoz szükséges, hogy gyermekeiket a lehető legjobban segíthessék életük kiteljesedésében.*

Az észak-írországi védőnők általános és célzott gyermek-, fiatal- és családprogramokat szerveznek, nagy hangsúlyt fektetve az egészséges életmód népszerűsítésére, a megelőzésre és a korai beavatkozásra a veszélyben lévő gyermekek esetében, az Egészség minden gyermeknek (HALL)[32] 4. kiadásának megfelelően. Az egészségügyi szakemberek együttműködésével létrehozott HALL célja a családokkal és közösségekkel való együttműködés a gyermekek optimális egészségügyi állapotának eléréséhez. Minden gyermek, fiatal és család számára hozzáférhető. A védőnő feladata alapvető fontosságú a szülők támogatásában, hiszen ez az egyetlen szolgáltatás, amelyhez minden szülő hozzájut. Nyilvánvaló, hogy hangsúlyt kell fektetni annak köztudatba ültetésére, hogy nemcsak a gyermekek fejlődésében, de a korai megelőzésben is fontos szerepet játszanak. A védőnők szerepével kapcsolatos tudatosságot olyan kezdeményezéseken keresztül próbálják erősíteni, mint a Biztos Kezdet[33], a Szülőképzés[34] és a Pozitív Szülőség[35] programok.

Fontos a szolgáltatásokhoz és az információkhoz való hozzáférés. A tanácsadáshoz és az információkhoz való hozzájutás lehetősége nagyon fontos részét képezi a szülők támogatásának. A családi struktúrák változatossága és széles skálája azonban a szülők szükségleteinek és érdekeinek összeegyeztetését nagyon nehézzé teszi. Vannak fiatal szülők, idős szülők, fogyatékkal élő szülők, egyedülálló vagy kisebbséghez tartozó szülők. Ezek a különböző csoportok különbözőképp férnek hozzá a hivatalos és a nem hivatalos tanácsadáshoz. Sajnos, nem minden rászoruló család jut könnyedén a szolgáltatásokhoz, ez rengeteg tényezőtől függ. Vannak olyan családok, akik eleve hátrányos helyzetben vannak és kirekesztettek az élet bizonyos területein, például azok a kisebbségi csoportok, akik nem beszélnek angolul, vagy azok a szülők, akiknek pszichés problémáik vannak, vagy bántalmazás elszenvedői. Az apák a szülők egy másik csoportja, akikre nem tekintenek úgy, mint akik rászorulnak a hagyományos szolgálatokra, és gyakran kell akadályokkal szembenézniük, ha támogatásra van szükségük. Az idejétmúlt szolgálatok, a rugalmatlan munkaidő és a vidéki izoláltság szintén jelentős akadályokat gördíthetnek a szolgáltatások hozzáférhetőségének útjába. Az egyik legnagyobb nehézség a segítséget kereső szülők esetében a stigmatizálás, amivel szembe kell néznie annak, aki szociális támogatást vagy pszichológiai/pszichiátriai segítséget vesz igénybe.

Az elmúlt pár évben az információ és a tanácsadás elérhetővé tétele érdekében számos új fejlesztés történt, például a különböző területekhez tartozó weboldalakat hoztak létre, ahol a helyi családtámogató szolgálatokról lehet tájékozódni. A gyermekvédelmi szövetség is létrehozott honlapokat, amelyek afféle útjelző táblaként funkcionálnak a szolgáltatásokhoz.

Az információhoz való hozzáférés fejlesztése érdekében fontos gondoskodni arról, hogy a szülők támogatáshoz, segítséghez jussa-

---

30 „Az Egészségügyi, Szociális Szolgáltatási és Közbiztonsági Minisztérium Javaslatai és Stratégiája a Regionális Családügyi és Nevelési tervezet részére", (The Department of Health, Social Services and Public Safety's Proposals on a Regional Family and Parenting Strategy).

31 Pl.: Parenting Academy: www.parentingacademy.org

32 Health for All Children

33 Sure Start. Az egyik legfontosabb, a családi élet megerősítésére létrejött állami kezdeményezés. Célja, hogy alapvető támogatást nyújtson a szülőknek és a gyermekeknek egyaránt akkor, amikor ennek a legnagyobb hatása van, vagyis az egészen kicsi gyerekeknél. A Biztos kezdet úgy próbálja erősíteni a családi kötelékeket, hogy a szülőket bátorítja a gyermekükkel kialakított korai kötődésre. A brit kormányzat extra támogatást biztosít a programnak a „Gyermekek és Fiatalok" csomagon keresztül azért, hogy fejlesztését garantálja. Nálunk Biztos kezdet névvel 2003 óta kísérleti programok valósultak meg, és jelentős kiterjesztése várható a TÁMOP program keretében elsőként a leghátrányosabb helyzetű 33 kistérségben.

34 Parenting Education. Az emberek nagy része úgy gondolja, hogy a szülőség természetes, ösztönös folyamat, amelynek képessége velünk születik. Egyértelműen látszik, hogy azok a szülők, akik a különböző szülőképző programokban részt vettek, könnyebben birkóznak meg a problémákkal, és hatékonyabban segítik gyermekeik iskolai munkáját is. A különböző szülőképzési tanfolyamok eddig úgy működtek, mint olyan szolgálatok, amelyek egy-egy meglévő problémára segítenek választ adni, olyan szülők számára, akik már valamilyen krízishelyzetben elbuktak, vagy legalábbis így érzik. Ez alapvető félreértés: minden szülőnek alkalmának kell lennie arra, hogy okuljon a megosztott tapasztalatokból, növelni a tudását, új nézőpontokat megismerni, fejleszteni saját készségeit. A szülők támogatásának biztosítása a szakemberek széles rétegén és a minőségi szülőképző programokon keresztül sokkal hatékonyabb.

35 Positive Parenting. Fontos, hogy a szülők olyan készségek és információk birtokában legyenek, amelyek hozzásegítik őket, hogy gyermekeik viselkedésére pozitívan reagáljanak. A pozitív szülőség program népszerűsítése több lépcsőn keresztül történik. A pozitív nevelési és az indulatkezelési programokat oktató tanfolyamok számának növelésével például támogatják a szülőket abban, hogy a fizikai büntetéssel szembeni alternatívákat megismerjék. Emellett olyan tájékoztató kampányt indítanak, amely nemcsak felhívja a szülők figyelmét a fizikai fenyítéssel szembeni alternatívákra, de a szakembereket is arra ösztönzi, hogy ezeket terjesszék és tanítsák. Az ügyért felelős minisztérium egy tudatosságot erősítő stratégia terjesztésébe is belekezd a médián keresztül.

nak, amikor csak szükségük van rá. Egy megfelelően érzékeny és felelősségteljes segítővonal létrehozásával a szülőknek meglesz az a lehetőségük, hogy akkor jussanak segítséghez, amikor csak kell. Ez a szolgáltatás arra is jó, hogy útba igazítsa a szülőket, milyen szolgálathoz vagy intézményhez kell fordulniuk a problémájukkal, és arra is, hogy adott esetben közvetlen segítséget nyújtson.

A brit stratégiában kulcsfontosságú a szükségletek értékelése, a szakmai és szülői segítőszervezetek információ-megosztásának szorgalmazása, és az ehhez szorosan kapcsolódó integráció és összetett képviselet.

GYEREKEK – A TANANYAG. HOGYAN ADAGOLJUK A VALÓSÁGOT?

A szakemberek döntő hányada még ma is úgy gondolja, hogy a gyerek szocializációjában a férfias és a nőies mintáknak meghatározó a jelentőségük. A kérdés csak az, milyenek is ezek a minták, és a kisgyerek hol és hogyan találkozik ezekkel, mi módon kapja őket. Tudunk arra biztosat válaszolni – trendkutatóként, szakemberként, civilként vagy szülőként –, hogy mit is jelentenek ma ezek a fogalmak? Hol-mi minősül pontosan nőiesnek, férfiasnak, ki az elég jó anya vagy apa? Mik az ideálok, kellenek-e ideálok? Mikor mi a legmeghatározóbb hatás, lehet-e, kell-e és kinek kell ezeket kompenzálni? Kulturálisan, földrajzilag és történelmileg is más-más megközelítés lehet helyénvaló. Mindenesetre folyamatosan változó mintákról beszélünk, és egy dolog biztos: a gyerek elsősorban és legkorábban a szüleire figyel, azokkal azonosítja magát, majd az ő viselkedésükből építkezik későbbi élete folyamán. A szülői minta tudattalan és tudatos elemei egyaránt hatnak, és a különféle kultúrákban a tudatosan használt nevelési eszközökkel – mint láttuk – különbözőképpen befolyásolhatóak a gyerekek. Mint Csányi Vilmos is leírja, a kultúra és a tanulás nagymértékben meghatározza az egyes tulajdonságok minőségét[36]. Az etnográfusok két ma élő, szélsőségesen eltérő konfliktuskezelési metódus érvényesülését, és az egyes törzsekben nevelkedő gyerekek nevelését és viselkedését hasonlították össze. A ma legagresszívebbnek tartott délamerikai yanomamo szülők gyermekeiket arra ösztönzik, hogy minden sérelmüket azonnal torolják meg: a játszó gyerekeket hangos biztatással egymás megtámadására, verekedésre késztetik, a sírókat megszégyenítik. A megalázó helyzet elkerülésére és a dicséret elnyerésére a gyerekek egyre aktívabbak, és ebben a nagyon fogékony szocializációs időszakban megtanulják az agresszív viselkedésmintákat, amivel ők is harcos, vad és kegyetlen felnőttekké válnak, biztosítva a túlélést a közösségnek. A busmanoknál viszont a legfontosabb értékmérő a békés együttműködés képessége. A busman gyerekek szülei éppen a verekedésre adnak negatív visszajelzést, azonnal szétválasztják, és kibékülésre biztatják őket.

A szülei és a környezete, a referenciaszemélyek példájából és visszajelzéseiből építkezik egy európai gyerek is éppúgy, mint egy afrikai vagy dél-amerikai. Az értékmérés szempontjai azonban korántsem ilyen egységesek, hiszen nagyrészt nem optimális kisközösségekben él együtt a társadalom, a normák relativizálódnak, kevesebb a közös nevező. Nehéz érvényes mintát találni. Bajban vannak a szülők, bajban a bölcsik és ovik, iskolák, és a többi másodlagos szocializációs terepek képviselői is. Hogyne lennének bajban a gyerekek, amikor a számtalan, sokszor egymásnak ellentmondó, kontextusából kiragadott és számukra nem értelmezhető mintákat, üzeneteket kellene megfejteniük? Ki-mi segíti őket az eligazodásban? A szülő, aki maga sem tud hiteles mintát nyújtani, vagy nem tud jól választani a tudatos eszközkeresésben, a nevelés titkainak feltárásában? Aki már nem hisz az ösztöneiben és még nem hisz a könyvekben? Az óvó néni, aki mamás-papást játszat, és különülteti evésnél a fiúkat és a lányokat, vagy más témát rajzoltat velük, csak mert megdönthetetlen vélelme a különböző érdeklődési körük? Aki nem teszi helyre a dolgot – mert vagy magát a csúfolást vagy a saját, színek és nemek-tárgyú elképzeléseit is kellene –, ha egy kisfiú piros pulóvert vesz fel, és mert „csajos", kicsúfolják? Aki megállítja a kisfiú sírását, mert a fiúk nem sírnak, ámbátor hagyja, hogy verekedje ki magából a feszültséget? Az átlagiskola, amely egy korszerűtlen, mert antidemokratikus modellt demonstrál, és korántsem meggyőzően bizonyítja, hogy a gyerekek-fiatalok jó helyen vannak, a hasznos tulajdonságokat, tudást, szociális képességeket erősíti és a káros hatásokat professzionális szinten kompenzálja? Az oktatási intézmények egyre marginalizálódnak: az iskola többé már nem az érés és nevelés elsődleges helyszíne, követendő minták forrása, sok szempontú újradefiniálása szükséges.

És sorra elhalnak az ún. családi életre nevelés tantervei, modellprogramjai is, amelyek célcsoportja elsősorban az iskolások. Mint Czeizel Endre összegzi[37], *„számos nyugati ország középiskolájában az 1980-as években bevezettek egy olyan fakultatív tantárgyat, amely a családi életre való felkészítést hivatott segíteni. Ennek köszönhetően az első szeretkezés a fiúknál 2, a lányoknál 1 évvel későbbre tolódott, a korszerű fogamzásgátlási módszerek használata 70 százalékkal növekedett, a nem-kívánt terhességek és az abortuszok arányát sikerült drasztikusan csökkenteni, miként sikerült fékezni a szexuális úton terjedő fertőzések – beleértve az AIDS – terjedését is. Magyarországon az 1995-ben elfogadott Nemzeti Alaptanterv keretében az 1997/98-as tanévben 300 iskolában, majd az 1998/99-as tanévben 502 iskolában kezdődött meg a fiatalok felkészítése a családi életre. Az 1998-ban történt kormányváltás után azonban az új vezetés nem támogatta a programot, ezért ez a legtöbb iskolában „elhalt", és azóta sincs átfogó akarat a felélesztésére."*

A célnak elsősorban annak kellene lennie, hogy a szexuális felvilágosítás olyan, a kisgyerekkortól, óvodától megvalósuló személyiségfejlesztő, jó önértékelést és önismeretet jelentő programnak a része legyen, amelyben értelmezhető, és nem csupán technikai problémává silányul.

Segítenek-e a könyvek, a sajtó? Manapság szerencsére egyre több gyerekszájíznek megfelelő ún. ismeretterjesztő könyv jelenik meg indirekt vagy direkt üzenetekkel a legkülönbözőbb témákban, csak hogy néhány kiváló példát említsek a más-más korosztálynak szólók közül: könyvek a különbözőségről és hasonlóságokról, könyvek a toleranciáról, elfogadásról, könyvek a sérült emberekről, a gyerekek életéről, könyvek tabutémákról, könyvek a szülőkkel történő kommunikációról. És ha a gyerek nem véletlenül kap meg egy ilyen könyvet, hanem célzattal, akkor biztosan közös

36 Csányi Vilmos: Etológia és Társadalom, 304-307. o. (Ulpius Ház, 2005)

37 http://www.fn.hu/hetilap/velemeny/20080115/czeizel_endre_sulyos_mulasztasok/

A kép a Szülők Házában készült. (www.szulokhaza.hu)

hangot talál a szülővel, aki szerencsés esetben szintén nem csak a készen kapott rózsaszín-babakék dimenzióban tud gondolkodni a gyerekszobáról. Mert persze a könyvek nagy része beszélgetős könyv – főként a legkisebbeknek szólók –, vagyis bevonja a szülőket a sokszor nem is olyan kézenfekvő kérdések megtárgyalásába. Ez azonban idő és energia – szerencsére megtérülő. Az aktív szülő pedig maga is megújuló energiaforrás. Hacsak nem veszi el a helyét tömegesen a televízió vagy az internet. Akik ugyanis nem ízlelték a lineáris kultúra ízét, akik túl fárasztónak találják, akiket nem fogott meg a szülő vagy az iskola, akik nem felelnek meg, kudarcosak, sikertelenek, beilleszkedésre képtelenek, azoknak másként tálalt ismeretek kellenek: más nyelven, másként tematizálva a világot. Ahogy egy neves média tudós fogalmaz, *„a kulturális identitás legyártása nem az osztálytermekben, hanem a tévéstúdiókban zajlik”.*[38] Az esti tagozaton pedig manapság már nemcsak felnőttek csücsülnek. A szappanoperákból és kibeszélő show-kból, de a reklámokból is tanul a néző, okul a nép: mi a szép, mi a helyes, mi a tanulság, mit vegyünk fel, mit ne, stb. Nem mindegy persze, mit, és milyen vizualitással, milyen mítoszokat teremtve, milyen megoldási, kommunikációs formákat reklámozva.

Mindezek mellett, a kisgyermekkorban előkészített és gyakorolt szerepek, készségek hogyan találkoznak a serdülőkori moratórium után – önazonosság-kereséssel, eszményekkel, kortárscsoport támasszal és szerepzavarral – a felnőttség kihívásaival, miképp kapcsolódnak – Eriksonnal szólva[39] – az aktuális foglalkozási és életstílus modelljeinkhez?

A gyerekek nagyon korán, legkésőbb hatéves korukra megtanulják a szülők közötti feladatmegosztást is – és nem mindegy, hogy milyen feladatmegosztást látnak[40]. Fiatal felnőtté válva a szüleik kínálta „mintát” a körülmények hihetetlenül gyors változása miatt vagy nem tudják, vagy nem akarják „utánozni”. Egy biztos: gyerekkorban a kislányok éppen úgy szeretnek és tudnak fára mászni, mint a fiúk.

MUNKAFRONT – DOLGOZÓ APÁK, DOLGOZÓ ANYÁK: KI NYER MA?

Magyarországon a gyest nemcsak az anyák, hanem az apák és a nagyszülők is igénybe vehetik, akár fizetett munka vagy nyugdíj mellett. Egyre több férfi próbál nagyobb szerepet vállalni gyereke mindennapjaiban, de ezt – akárcsak a nőknél – leginkább munkahelyi feltételeik nehezítik. Hazánk 165 ezres gyes igénybevevői populációjában a férfiak épphogy csak meghaladják a 10 ezres számot. A kutatók szerint ez lényegében a fizetések egyenlőtlensége és a nemi szerepek változatlanul konzervatív felfogása miatt van így, és az apák is tartanak munkahelyük elvesztésétől. Az európai országok családtámogatási rendszerei nagyon komplexek és természetesen különbözőek. Sokszor találunk egyes elemében követendő példát, pl. a svédországi, izlandi rendszerben, ahol a gyermekvállalás ténylegesen is közös projekt - hiszen a gyerekgondozási szabadság egy részét csak az apák vehetik igénybe. Van, ahol (Angliában) 25 hét fizetett szabadság jár, van, ahol 16 hét (Belgium), van, ahol (Hollandiában) a részmunkaidőben történő foglalkoztatást mindkét szülőnél preferálják. Franciaországban, Finnországban ismert a bébicsősz, házi gyermekfelügyelet anyagi támogatása is. Magyarországon mindez nem jellemző, illetve nincs is rá jogi lehetőség, vagy nagyon korlátozott. Egyes mérések szerint legfeljebb 7%-a a foglalkoztatottaknak dolgozik részmunkaidőben. Egyes vállalatoknál már tekintettel vannak a munkatársak családi feladataira, és lehetőség van rugalmas munkavégzésre, karrierszünetekre, családbarát munkaszervezésre. Az biztos, hogy a pozitív tendencia erősödése nemcsak a szülők megegyezésén múlik; hanem a munkahelyeken is. A munkahelyeket is ösztönözni kell arra - és nemcsak díjakkal, de vezetői példamutatással is -, hogy családbarát módon működjenek, hogy felismerjék az apa mint munkaerő képességeinek fejlődését, és hasznosítási lehetőségeit, hiszen a kutatások szerint a gyereküket aktívan ellátó férfiak a munkájukban is terhelhetőbbek, kompromisszumkészebbek, hatékonyabban tárgyalnak és fejlettebb a felelősségtudatuk. Ezen kívül a gyerekekkel való foglalkozás a férfiakat ugyanúgy, mint a nőket, olyan képességek kiteljesítéséhez segíti hozzá, mint az empátia, a türelem, a konfliktusok jobb kezelése, amelyek a munkavégzés szempontjából kifejezetten előnyt jelentenek. Gyakorló szülőként viszont éppen olyan hátrányokat szenvedhetnek el az otthon aktívabb szerepet vállaló apák, mint az anyák. Ugyanakkor ma mégis inkább az jellemző, hogy fel sem merül a lehetséges apa-probléma, hogy többnyire a munkahelyeken kizárólag a nők számára alakították ki a gyereknevelés hez alkalmazkodóbb, rugalmasabb munkaidő-megoldásokat. Mindennek a felismerése és a családi gondoskodás feltételeinek korszerűbb, mert uniszex, és megfelelőbb biztosítása a jogi és társadalmi környezet, de a munkáltatók felelőssége is. Felül kellene írni végre azt a hazánkban máig jellemző munkakultúrát, ami hosszú munkaidőt, teljesítményorientáltságot, és velejáró stresszt jelent. Ez akár női, akár férfi munkavállalói oldalról nézzük, megoldhatatlan aktív és minőségi családi életet is jelez.

Az Európai Unió már kezdeményezte a munka és a családi élet közötti összhang megtalálását, hiszen felismerte, hogy ez minden ember számára fontos ahhoz, hogy élete kiegyensúlyozott legyen, és a munkahelyén is jól teljesítsen. Ennek érdekében számos projektet finanszírozott az elmúlt években, hiszen a dolgozó anyák és apák közötti esélyegyenlőség elve megköveteli a családosok magánéleti feladatainak figyelembevételét a mindennapokban is, a családi élet és munka világának összeegyeztethetőségét mindkét nem esetében.

Gy.É.

---

38 György Péter: Kell-e óvni attól, amitől nem lehet? (IN: D. Buckingham: A gyermekkor halála után, Helikon, 2002)

39 Erik H. Erikson: Gyermekkor és társadalom, 259. o. (Osiris, 2002)

40 Egy közelmúltban készült felmérésből kiderül, hogy „régi vágásúak lehetnek a gyerekek és a kamaszok is. A 12-18 éves korosztályban a 12 évesek a legkonzervatívabbak, legyenek fiúk vagy lányok. A 16-18 évesek már valamivel lazábban gondolkodnak, de a fiúk valamiért mégis harminc százalékkal nagyobb arányban (a megkérdezettek 70 százaléka) gondolják azt jövendőbelijükről, hogy nem fog dolgozni. Ehhez képest a lányok több mint kilencven százaléka természetesnek tartja a munkát. Minden harmadik fiú úgy képzeli, hogy családfenntartó lesz - náluk nyilván fel sem merül, hogy elmenjenek gyesre.” (www.tusarok.org)